

Sárközi Andrea:

Csehov és a humanista egyetemesség problémája

/"A 6-os számú kórterem" c. novella elemzése/

A 19. század második felében — az újkori humanista világnézet értelmében — az a felfogás uralkodik, hogy minden problematikának van humánus megoldása a személyiség szempontjából. A korszak kiemelkedő íróinak — Tolsztoj és Dosztojevszkij — a művei úgy tekinthetők, mint amelyek ezen problematika megoldásának igényével lépnek fel.

A nagyregény koncepciója szerint az individuum feltétlen dolog, az "Istentől adatott", így mindenkinek saját "arca", karaktere van, vagy legalább lehet, ha él feltétlenül adott lehetőségeivel. Az embernek kötelessége a veleszületett képességek kibontakoztatása. Tolsztoj és Dosztojevszkij művei az individuális létezés értelmességét tételének útját mutatják be. A nagyregény műfajt létrehozó koncepció nem változtat az a tény, hogy az gyakran az individuumnak mint értéknek a pusztulását ábrázolja. Anna Karenina meghal önmagával, lelke meghal — tehát az individuum megsemmisül. De a hősök széthullását állítják eléink Dosztojevszkij regényei is.

Amit Tolsztoj is, Dosztojevszkij is megérezett, de végül elutasított — Csehovnál már realitás. Nála már nincs meg a klasszikusok hite, illúziója. Vállalja ezt a problémát, s a vele járó bizonytalanságot. Csehov jelentősége abban áll, hogy megpróbálja érzékeltetni elődei gondolkodásmódjának korlátait, oly módon, hogy novelláiban olyan helyzeteket ábrázol, amelyekben a probléma humánus megoldása a személyiség szempontjából kétségesnek látszik. Arra a csehovi kérdésre, hogy mit tegyünk, mit kellene tennünk, az író

ném tud választ adni; a problémák megoldhatatlanságának tudata szervezi a csehovi novellák koncepcióját. E jelen-ség talán legteljesebb ábrázolása Csehov egyik legcsodálatosabb, legreménytelenebb műve, "A 6-os számú kórterem". Ebben az aránylag hosszú terjedelmű novellában két ellen-tetes alkatú és gondolkodású, de végül is azonos sorsú ember: Ragin doktor és Gromov tragédiája kerül bemutatásra. A mű fő problémaköre az individuális teljességkonceptió csödj, a humanista modell megzavarodása, aminek két ellen-tetes variációját mutatja be az író a két főhős alakjában. Mindketten emberileg deformálttá, lelkiileg torzzá váltak, mert az individuum feltétlen lehetőségébe vetett hit hiányában vagy a problémákkal való szembenézés bátorságának hiánya — Ragin esetében — vagy az esztelen voluntarista fellépés — Gromovnál — megfosztotta őket az emberi probléma teljes átlátásának, átélésének lehetőségétől.

Mindketten "gyengék", teljesen elszakadtak a problémák megoldásának természetes közegét képező élettől, s a ráhá-ruló feladattal megbirkózni képtelen saját individuumukba vannak bezárva. Ragin megelégszik az individuum korlátozott lehetőségeivel, Gromov pedig az életét, illetve csak az élet-ben létező szeretet hiányát saját individuális lehetőségeinek túlzott felnagyításával, önmaga fölé emelésével akarja pó-tolni. Ennek a bezártságnak, az életből való kirekesztettség-nek szimbolikus megjelenítője a kórház, illetve a börtön. A kórház, ahová bezárták Gromovot, majd Ragint is, kettős benyomást kelt. Egyrészt valóban kórház, ahol embertelen ál-lapotok uralkodnak. De a kórházi élet tényszerű leírásán kérlelhetetlenül átütnek egyéb, még rettenetesebb körvona-lak. Eleinte nem is vesszük észre, de már nem is kórháznak, hanem a börtönnek mint a csehovi hősöket körülvevő "való-ság" szimbólumának költőien általánosított képévé vált.

Már az első sorok olyan épületet idéznek elénk, amely azt a "különös, nyomasztó, elárvult hangulatot árasztja", amely "Oroszországban csupán kórház — és börtönépületek sajátja". Ezt a kórház - börtön asszociációt nyomon követhetjük az egész elbeszélés folyamán.

Az a kép, amikor a rácsos ablakon át Ragin felismeri a szomszédos börtön épületét, betetőzi az egész elbeszélést: "Ime a valóság!" — gondolta Andrej Jefimics és iszonyat fogta el". Számukra a valóság börtön, mert gyengék, kirekesztették magukat az életből. Nem tudnak élni ebben a valóságban, be vannak zárva saját énjük börtönébe. Nem tudnak a teljesség felé haladni, annak ellenére, hogy a teljesség igényének humanista programjáról igazában lemondani nem tudtak.

A csehovi "erősek" az életben élnek, elfogadják az élet által kínált lehetőségeket, célokat. Ilyen "erős ember" nincs a novellában, hacsak nem a karrierista Hobotovot, ha negatívan is, nem tekintjük annak. Akkor pedig megállapíthatjuk, hogy a gyengeség nem abszolút negatívum. Hiszen ők mégis "jobbak" Hobotovnál, valahogy ők a két "legemberibb" ember a városban. Tehát a gyengeség hiba, de az erősnek kevés még nagyobb bűn.

Ragin és Gromov múltja, élete és eszméi párhuzamosan kerül bemutatásra. A beteg és az orvos ábrázolásánál Csehov végig ellentétre épít, amit következetesen végigvezet az egész novellán. Először Gromovval ismertet meg bennünket a kórterem és lakóinak bemutatásakor: "Ivan Dmitrics Gromov harminchárom esztendősen, nemesi származású, volt iskolai tanár és bírósági végrehajtó, üldözési mániában szenved". Ez az egyetlen mondat szinte az összes legfontosabb információt tartalmazza a betegről, mintha egy kórházi beteglapot olvasnánk külsejéről, beszédéről. Arca furcsa, kettős benyomást kelt: "Időnként torz, beteges fintorokat vág; de a finom

ráncokban, amelyeket mély, őszinte szenvedés vésett arcába, okosság és értelem nyilvánul meg és szemében józan, meleg fény villog". Már magában ez az egyetlen mondat megdönti a róla mint közönséges betegről alkotott elképzelést. Ugyanilyen benyomást kelt a beszéde is, amely "zavaros, lázas, mintha félrebeszélne, szakadozott és nem is mindig érthető, de szavaiban, hanglejtésében mégis van valami megnyerő. Amikor beszél, megismerheted benne az örültet — és az embert!"

Andrej Jefimics Ragin is "igen érdekes ember a maga nemében". Külső és belső "arca" közt óriási ellentmondás feszül; durva, paraszti külsejű, erős, robusztus testalkatú, ugyanakkor határozatlan, gyenge ember, minden akaratkifejezésre képtelen. Fiatal éveiben ugyanolyan megalapozatlan szellemű ambíciókkal készült a papi pályára, s végezte el végül a sebész apa hatására az orvosi fakultást, habár saját bevallása szerint, "soha életében nem érzett hivatást az orvosi mesterséghez". Engedve az apai szigornak a teológia, az elvont, intellektuális életpálya helyett az orvosi pályát, a gyakorlati életet választja.

Gromov múltja sokkal több megpróbáltatással terhelt mint Raginé, akinek mindig mindene megvolt, semmiben sem szenvedett hiányt. Gromov bátyját gyors lefolyású tüdővész vitte sírba, egy héttel később apját sikkasztás és család gyanúja miatt törvénybe fogták, és nem sokkal később az rákórházban tífuszban meghalt. Gromov előtte egyetemre járt, fogalma sem volt, mi a szükség — most egész élete gyökereken megváltozott. Egyetlen fillér nélkül maradt édesanyjával, s megkezdődött számukra a nyomor. Eleinte magánórákat adott éhbérért és másolást vállalt. De nem bírta sokáig ezt az életet, abbahagyta az egyetemet, hazautazott, s tanárként kezdett el dolgozni. De nem fért meg tanártársaival, nem tudta megkedveltetni magát diákjaival sem, s így végül otthagyta az állását — mindez gyengeségét jelzi. Édesanyja

halála után állástalanul hanyódott, kenyéren és vízen élt, De talán az volt számára a legborzasztóbb, hogy el kellett viselnie környezetének "otromba" műveletlenségét és álmos, állati életmódját. Számára "unalmas és fojtogató" az élet a városban, a társaságból hiányzik minden magasabb rendű érdeklődés.

Ragin nem jár az emberek közé, megveti őket. Ő is hiányolja, hogy nincs a városban olyan ember, aki "tudna és szeretne okosan és érdekesen beszélgetni" — és ezt óriási veszteségnek tartja.

Gromov művelt, sokat olvasott fiatalember volt, "kétlábbon járó lexikonfélé"- nek nevezték. Sokat olvasott, mohósággal vetette magát a könyvekre, falta a szavakat, anélkül, hogy megrágná őket. Ez is az életből való menekülésére utal, s Raginhoz hasonlóan — megalapozatlan szellemi igényeire.

Ragin is sokat olvas, és mindig nagy élvezettel. A történelmi és filozófiai tárgyú olvasmányokat kedveli. De ő lassan, alaposan; "igyekszik behatolni az olvasottak lényegébe, és meg-megáll azoknál a helyeknél, amelyek különösen megnyerik a tetszését vagy amelyeket nem ért meg". A sok, könyvből szerzett ismeretet is arra használja fel, hogy élet-filozófiáját igazolja velük.

Gromov túlzott élességgel látja az élet igazságtalanságait, s mindenáron lázad ellenük: "Az ember gazságról beszél, az erőszakról, amely lábbal tiporja a jogot, a szép életről, amely idővel majd megvalósul a földön, az ablak rácsairól, amelyek minden pillanatban emlékeztetnek az erőszaktevők bárgyúságára és kegyetlenségére". Szerinte a világ gonoszokból /akik jóllakottak, s rendes ruhában járnak/ és becsületesekből áll /akik hulladékokkal táplálkoznak/. "A társadalomnak öntudatra kell ébrednie, és el kellene borzadnia önmagától" — vallja. Mindenről végletekben beszél, közéletet nem ismer. Tegyük igazságot — mondja ő. De szá-

mára csak elvont, élettelen, abszolút igazság létezik. Ennek alapján tesz kérdésessé mindent — így az igazság az élet fölé emelkedik, tagadja azt, s szinte örületté válik. Így Gromov az életet pusztítja önmagából, s fokozatosan megszakad az élettel a kapcsolata. Minél jobban eltávolodik az élettől, annál örültebbé válik. Ezt mutatja be megháborodásának folyamata. Attól kezdve, hogy az utcán két megbilincselte rabot lát szembejőni, elhatalmasodik rajta a rettegés: "Hirtelen úgy rémlik neki, hogy őt is bilincsbe verhetik, és ugyanígy vezethetik a sártengeren át a tömlőcbe". Rátör és nem hagyja el az a gondolat, hogy erőszak üldözi. Így kezdődik a betegsége, amelybe mintegy bele vannak sűrítve a hétköznapi, állandó benyomások mint a lázálmas, fantasztikus elképzelések, amelyekkel körülvette őt az élet. Igyekszik megnyugtatni magát, hiszen semmiben sem bűnös, de a józan fontolgatások közben új, rémítő gondolat jut eszébe: "Az olyan emberek, akik hivatalból kapcsolatba kerülnek mások szenvedéseivel, például a bírák, rendőrök, orvosok idővel a megszokás következtében annyira megedződnek, megkeményednek, hogy még ha akarnának sem tudnának másképpen bánni klienseikkel, mint ridegen és formálisan... Márpedig, ha a bíró formálisan, lélek nélkül tekint az egyént, nem sok kell hozzá, hogy egy ártatlan embert megfosszanak minden jogától és tulajdonától, és kényszermunkára ítélik... Azután keresd az igazságodat!... Nem nevetséges-e igazságról ábrándozni, amikor a társadalom mindenfajta erőszakot úgy fogad, mintha az bölcs és célirányos, szükségszerű lenne?" Minél jobban elzárkózik az élettől, s örültebb lesz, annál összefüggőbben és logikusabban gondolkodik, elméje még soha életében nem volt olyan leleményes és hajlékony, mint most. Azonban csökkent az érdeklődése a könyvek és a kívüllág iránt. Mindez azt mutatja, hogy az örület Csehovnál nem egy-

szerű fiziológiai eset, elsődlegesen nem az intellektuális képesség elapadását jelenti, hanem a személyiség megsemmisülését és teljes kiszakadását az életből. Innen ered, tehát az életből való elszakadásából, életidegenségből — Gromov gyengesége.

Ugyanez a gyengeség — bár más formában — megfigyelhető Ragin esetében is. Két évtizeddel korábban, amikor Ragin átvette a kórház vezetését, látta az ott uralkodó borzalmas állapotokat; fojtó bűzt, szennyet, poloskás kórtermeket; semmiféle gyógyszer, műszer nem volt. S arra a meggyőződésre jutott, hogy ez a kórház erkölcstelen és a lakosság egészére nézve a legnagyobb mértékben káros. Legokosabb lett volna — véleménye szerint — bezárni az egész kórházat. Akart változtatni a körülményeken, de még mielőtt egyetlen lépést is tett volna, arra a meggyőződésre jutott, hogy "ehhez nem elég az ő akarata egymagában, és ez ilyen formában nem is használna: ha a fizikai és erkölcsi tisztátalanságot kiirtaná az egyik helyen, máshová fészkelné be magát, tehát várni kell, amíg magától kiszellőződik".

Itt merül fel konkrétan a humanista teljesség gondolata. Ragin érzi — és ebben igaza is van —, hogy ereje nem elég az egész egészségügy, a társadalom megreformálására. Tehát Gromovval szemben normális, mert nem akarja egymaga a világot megváltoztatni. Ez a küzdelme kilátástalan is lenne. Viszont saját emberségével szemben az lenne a kötelessége, hogy helyes felismerése ellenére se álljon le a hasznos, értelmes tevékenységgel már csak személyes épségének, egészségének védelme érdekében sem. Nem mondhat le arról, hogy magatartását hitelessé igyekezzon tenni, még akkor sem, ha nincs elég ereje ahhoz, hogy a létet hitelessé tegye. Hiteles magatartás kell ahhoz, hogy ne hulljon szét a lelke, ne hasonuljék meg önmagával. Az embernek fel kell ismernie, hogy a nagy program mögött van egy kisebb is, amit teljesítenie kell, ha nem is képes a teljes program végrehajtására

az egész emberiség javára, s hogy emberi kötelessége több, mint egyszerűen az individuális kiteljesedés, ami egyébként is lehetetlen. Hiszen saját emberségének az őre, biztosítója kell hogy legyen az ember. A csehovi hős nem tudja ezt a két feladatot elválasztani egymástól. Tolsztojnál és Dosztojevszkijnél automatikusan összetartozik a kettő, hőseik az egész emberiség ügyét képviselik, miközben egyéni érdekeikért "harcolnak".

Ragin számára a cél az "Egész", a "Teljesség". Részcellokkal nem elégszik meg; kiábrándultan is az individuális teljességkonceptió álláspontján marad, az embert továbbra is az individuummal azonosítja. S mivel látja, hogy nem képes a teljes program megvalósítására, lemond mindkettőről: teljes közönnyel tűri a kórházban uralkodó rendetlenséget, mindent a régiben hagy. Csehov meg is jegyzi: "Andrej Jefimovics módfelett szereti az észet és a becsületességet, de ahhoz, hogy az életet okossá és becsületessé tegye maga körül, nem elég erélyes és nem bízik eléggé magában". Azaz Ragin bezárkózik az individuumba, nem lép ki az individuumot veszélyeztető személytelen erők világába. Nincs benne szeretet, ami erőt adna neki, erélyessé tenné, ami az intellektus önmagában gyenge impulzusait meghatványozná. Ragin csak az intellektuálisan belátható céltől vezérelve tud dolgozni, ezért mondott le arról is, hogy gyógyíttson. Haszontalannak érezte azt, mivel hiába dolgozik állandóan, nem csökken a betegek és a halálozások száma. Úgysem tud minden betegnek segítséget nyújtani. A komoly beteget pedig be kell fektetni a kórházba, ahol tisztaság, rend, egészséges táplálék és szakképzett ápolószemélyzet kell hogy legyen. De minden hiányzik. Így Ragin kezdte elhanyagolni munkáját, lemondott a gyógyításról, a kórház megreformálásáról. Ezzel is kizárja magát az életből, s életidegenné, gyengévé válik. Saját filozófiai koncepciót épít ki magának, s ezzel próbálja igazolni önmaga előtt közönyösségét, passzív beletörődését:

"Ezen a világon minden jelentéktelen és érdektelen, kivéve az emberi szellem legmagasabb rendű megnyilvánulásait" — vallja, s szellemi életet akar élni. Mindenképpen meg akarja győzni magát arról, hogy a rossz elkerülhetetlen, hogy a szenvedés tökéletesíti az embert, s sztoikus elveket hirdetve erősíti saját individuális öntudatát, s igyekszik megbékíteni az individuumot tagadó körülményekkel. Ragin nem ismeri önmagát, nem tudja, hogy valójában ő nem áll teljesen individuális állásponton, azaz hitetlenül is humanista.

Amikor véletlenül betévedve a 6-os számú kórterembe megismerkedik Gromovval, elkerülhetetlen vita alakul ki közöttük. Ragin igyekszik megnyugtani a börtön-tébolyából szabadulni akaró Gromovot, törődjék bele abba a gondolatba, hogy itt-tartózkodása múlhatatlanul szükséges: ha egyszer van börtön és örültek háza, akkor valakinek ülnie is kell benne. "Minden a véletlenen múlik. Akit becsuknak, az itt ül, akit nem csuknak be, az szabadon járkal, ennyi az egész". Azért van ez, mert ilyen a világ, s nem lehet ez ellen tenni, véli Ragin, aki a személyiség problémájának képviselőtéről lemond majdani megoldásának reményében, amit a történelemre bíz: "Ha majd valamikor, a távoli jövőben megszűnnek a börtönök és a bolondházak, akkor nem lesz többé sem rácsos ablak, sem rabköntös. Előbb vagy utóbb el kell érkeznie ennek az időnek". A lét hitelessé válásának is ez a függvénye. Az embert teljesen lefegyverzettnek, tehetetlennek látja — nem tehet semmit. Ezzel mintegy tagadja a személyiség szerepét, a hiteles magatartás igényét, s igazolja a maga közönyös magatartásának az élet tevékeny végigküzdése helyett.

"Az olyasféle uraságnak, amilyen maga és bűnsege, Nyikita, semmi közük nincs, és nem is lehet a jövőhöz" — vág vissza neki Gromov, s igaza is van, hiszen a jövő, a történelem nem a humanista programot megtagadó, személyes kötelezettségről lemondó individuum problémája. Gromov egész lényével tiltakozik az elnyomás, az önkény ellen — az élet

ellen. Meg van győződve arról, hogy feltétlenül cselekedni kell a szabadságért. "Félragyog az élet hajnala, az igazság győzedelmeskedik és eljön a mi napunk is!" - kiabálja. Ez az "új élet" valami más a tulajdonképpeni élet helyett: életpótlás. Beszédei olyanok, mint — Csehov szavaival élve — "a régi, de végig nem dalolt énekek egyvelege".

Ragin azonban nem lát különösebb okot a boldogságra, mert "a dolgok lényege azért nem változik meg, a természet törvényei ugyanazok maradnak. Az emberek éppúgy fognak betegeskedni, megöregedni és meghalni". Filozófiájának kulcsfogalma a "dolgok lényege", vannak különbségek, de ő mindig a "lényeget" látja. Mi is lehet a lényeg? — Amikor magányában az orvostudomány hihetetlen fejlődéséről és az ő kórházában uralkodó embertelen állapotokról gondolkodik, megállapítja, hogy "a tudomány és a humanitárius eszmék mai fejlettsége" mellett olyan "gyalázat", mint a 6-os számú kórterem, már csak ilyen eldugott kisvárosban lehetséges, mint az övéké. Tehát amikor Ragin azt mondja, hogy korlátozza környezete, elismeri, hogy ő nem csak individuum. De ezt még magának sem meri bevallani, inkább arra a megállapításra jut, hogy "szép a sterilitás, Koch és Pasteur, de a dolgok lényege egy szemernyivel sem változik. Betegség, halandóság ugyanaz marad... Vagyis mindez hiábavaló számárság, lényegileg semmi különbség nincsen a legjobb bécsi klinika és az én kórházam között". Végeredményben ez a "lényeg" egy nagy üresség, a bölcsék köve, egy intellektuális önbecsapás, amellyel igazolja saját magát, filozófiáját, közönyét, nemtörődömségét. "Kártékony ügyet szolgállok... becstelen vagyok" — mozdul meg benne valami, talán a lelkiismeret; azaz van számára más ügy is, mint az individuum ügye. De rögtön igyekszik megnyugtanni magát: "Én magam semmi sem vagyok, csupán parányi részecskéje az elkerülhetetlen társadalmi rossznak. Becstelenségemnek tehát nem magam vagyok az oka, hanem a kor". Ragin tehát lemond a személyiség által vállalt felelősségéről; ő dolog csupán, aminek nincs ideális magva, szél-

lemi kezdeményezőképessége.

Gromov ragaszkodik a humánumhoz, hisz az individuum halhatatlanságában mint a humánum védőjében: "Ha nincs is halhatatlanság, előbb vagy utóbb fel fogja találni a mindenható emberi elme" — a voluntarista Gromov szólal meg ezekben a sorokban, az akarat mindenhatóságát hirdetve akár az intellektus megsértése árán is. Ragin szerint helyesen teszi, ha hisz benne, így akár sztoikus is lehetne: "Ilyen hittel az ember boldogan élhet akár befalazva is". Iróniája megmutatja Gromov törekvéseinek kudarcát. Sztoikusokra hivatkozva vigasztalja Gromovot, de egyben saját elvei helyességét is bizonygatja: "Maga gondolkodó és elmélyedő ember. Minden körülmények között megnyugvást találhat önmagában. A szabad és elmélyedő gondolkodás, amely az élet megértésére törekszik és a világ gyarló hiúságának teljes megvetése: két olyan áldás, amelynél nagyobbbat ember sohasem ismert. Maga is birtokába juthat mindkettőnek, noha rács mögött él. Diogenész hordóban lakott, mégis boldogabb volt a föld uralkodójánál". Gromov a bölcs megnyugvás, belátás helyett az élet szépségeit hirdeti: "Én szeretem az életet, szenvedélyesen szeretem". Az életet vállalni kell — vallja, s rettenetesen vágyódik a gondok, izgalmak után. Filozófiája aktív, de tenni nem tud semmit, hiszen ki van rekesztve a világból: himnuszt énekel az életről, de kívül az életen, amikor már rég elszalasztotta az életet.

Ragin arra a meggyőződésre jut első találkozásuk után, hogy betege az egyetlen ember a városban, akivel beszélgetni tud. Egyrészt, mert mindketten "bolondok", csak egymással tudnak társalogni, másrészt, mert van bennük, igaz megalapozatlan, kielégíthetetlen, de mégis szellemi igény.

Környezete megdöbbenésére Ragin járni kezd Gromovhoz. A vita egyre hevesebben lángol fel köztük. Az orvos már szinte minden idejét a 6-os számú kórteremben tölti, hogy az

egyetlen embernek, akit érdekesnek tart erre, bebizonyítsa elvi helyességét, hiszen ezek jegyében élte le egész életét. "A meleg, kedélyes szoba és a közt a kórterem között semmi különbség nincsen. A nyugalom és a megelégedés nem az emberen kívül van, hanem benne magában" — mondja Ragin. Tolsztoj a "Háború és béké"-ben is hasonló gondolatokat fogalmaz meg Pierre Bezuhovval kapcsolatban: az ember rabként is lehet boldog; az ember belső, lelki szabadsága a legfontosabb; a szenvedésen keresztül tisztulunk meg. Ragin is hasonlóan gondolkodik, szerinte is a szenvedés a tökéletesség felé viszi az embert: "Az ember a hideggel éppen úgy, mint minden más fájdalommal szemben, érzéketlenné válhat".

Gromov szenvedélyesen tiltakozik az orvos szavai ellen: "Isten engem forró vérből és idegekből alkotott... És én reagálok! A fájdalomra ordítással és könnyel válaszolok, aljasságra felháborodással, ocsmányságra undorral. Szerintem ez az, éppen ez az, amit életnek hívnak. Ahhoz, hogy az ember megvesse a szenvedést, mindig elégedett legyen és semmin se csodálkozzék, olyan állapotba kell kerülnie", mint a kórterem többi lakója — vagy pedig "szenvédések árán olyan mértékben kell megedződnie, hogy már ne tudjon érezni? vagyis más szavakkal megszűnjék élni". Gromov tehát akarja az életet, de mégsem éli — Ragin viszont el akar szakadni az élettől, de az élet "utána megy" — Hobotov személyében.

Gromov helyesen ítéli meg a sztoikusokat: "nagyszerű" emberek voltak, de tanításuk kétezer évvel ezelőtt megállt, és egy tapodtat sem mozdult előre, és nem is fog, mivel nem gyakorlati és nem életképes". A sztoikusok valóban tiszta szellemi lények voltak, közömbösek a testi szenvedések, az erőszak iránt. A szellemet az élvezet egyetlen lehetséges forrásának tartották. Ragin is ezt vallja, de neki mégsem sikerült tisztán szellemi pozícióra helyezkednie. Ennek több

oka is van; Gromov helyesen mondta, hogy ma már a sztoicizmus nem életképes, mert ie. IV—III. században még nem volt univerzalizmus, a sztoikusok ezt nem képviselték, hiszen egyetemességről a középkor óta beszélhetünk csak, amely ma már természetszerűleg benne van a gondolkodásunkban, s nem tudunk elszakadni tőle. Így nem tud Ragin sem.

A sztoikusok számára az élet nem probléma, Ragin számára viszont igenis léteznek problémák, mivel hitetlenül a humanista egyetemesség pozícióján áll, amittől nem tudja elhatárolni magát, amivel nem tud leszámolni. Amikor észrevette a kórház "erkölcstelenségét", káros voltát, a bezárásáról gondolkodott — humanista eszméket képviselt, de nem vállalta, elutasította ezeket — nem tett semmit, mindent a régiben hagyott, lemondott a gyógyításról — s így ellentmondásba keveredett a humanizmussal.

Gromov így folytatja: "a sztoicizmusnak csupán annál a kisebbségnél volt sikere, amely életét mindenféle tudománystudírozásával és kószolgatásával tölti, az emberiség nagy többsége sohasem értette meg". Ez valóban így van, hisz a sztoicizmus arisztokratikus, a kisebbség filozófiája volt. A humanista egyetemesség problémája viszont nem arisztokratikus. Gromov a dolgok lényegét helyesen látta át és öntötte szavakba: "Az a tan, amely azt hirdette, hogy legyünk közönyösek a gazdagság, az élet élvezetel iránt, vessük meg a szenvedést, és a halált, teljességgel érthetetlen az emberiség túlnyomó többsége számára, mivel az a többség sohasem ismert sem gazdagságot, sem élvezetet. A szenvedést megvetni pedig annyit jelentene számára, mint megvetni magát az életet, mert az ember élete abban áll, hogy szenved az éhségtől, hidegtől, sérelemtől, veszetheztől... Hiszen ezek a szenvedések alkotják az egész életet: azt lehet gyűlölni, terhesnek, nehéznek találni, de megvetni — nem lehet". Gromov ismerte a gazdagságot, az élvezetet, tehát

számára nemcsak a szenvedés jelenti az életet, s ezért részben indokolatlan öngigazolás is részéről a számára adott szellemi lehetőségekről történő lemondás, a szenvedőkkel való hisztériás azonosulás. Sztoikus csak az lehet, aki képes individuum lenni, azaz csakis individuum.

A humanista egyetemesség vállalása éppen az individuumon való túllépést jelenti. Az ezen eszmét képviselő ember nemcsak individuum tehát, hanem még valami más személy is. Hiszen az individuum nem mindenki számára adott, az emberiség "túlnyomó része", a démosz, nem feltétlenül rendelkezik ezzel az adottsággal — s mivel a humanista nem arisztokratikus, közösséget vállal ezzel a "többséggel". Erre Ragin nem volt képes, s ezzel elutasította a humanizmust, anélkül, hogy a humanista problematikából kilépett volna, s ezért nem képes tiszta szellemi lénné válni. Meg kell vetni a szenvedést, semmin sem szabad csodálkozni — vallja Ragin a sztoikusok eszméit.

Erre Gromov joggal teszi fel a humanista problémán belül álló Raginnak a kérdést: "Hát szenvedett maga valaha? Van fogalma a szenvedésről?" S valóban, Ragin az életből soha semmit se látott, fogalma sincs róla, és "a valóságot csupán elméletből ismeri". Gromov most már nyílt kritikát mond Ragin bölcselére, a közöny, a harcról való lemondás eszméi ellen — a "harc"-ot a humanisták vívják, az egyetemesség felé vezető út velejárója: "Ez az a filozófia, amely a legjobban megfelel az orosz naplopó természetének. Ropantul kényelmes filozófia: tenni nem kell semmit, az ember lelkiismerete tiszta, és amellet még bölcsnek is tarthatja magát... Nem, uram, ez nem filozófia, nem gondolkodás, nem széles látókör, hanem lustaság, fakírság, álmos, tompa elbutultság..." Végeredményben az individualitás határainak megtapasztalása miatt a humanista programról lemondó, azt lelkileg feladó Ragin is ilyen naplopó — ezt veti szemére Gromov.

Csehov — hasonlóan Gromov megháborodási folyamatához — kitűnő művészi erővel mutatja be azt a Raginban végbemelő lelki átalakulást, ahogy fokozatosan rádöbben filozófiájának érvénytelenségére. Gromov szavai a beszélgetéseik során látszólag nem hagytak benne számottevő nyomot, hiszen Ragin meg van győződve arról, hogy úgy él, ahogy kell. Itt kell beszélnünk az apró részletek különleges szerepéről, amelyek által azonban sejteni lehet, hogy tudata mélyén Gromov gondolatai mégiscsak hatottak rá. Az emberek nem nézték jó szemmel, hogy egyre gyakrabban bejár az elmebetegek közé, végül a város vezetői azt tanácsolták neki, hogy pihenjen, vonuljon nyugdíjba. Amikor a postamester barátja egy fárasztó utazásra cipeli magával, hogy kikapcsolódjon, először az élet apró kellemetlenségei ellen kezd tiltakozni. Egyre terhesebb neki Mihail Averjanics társasága, nem érzi jól magát vele. Mindvégig arra gondol, hogy léha, neveletlen környezetének fecsegése mennyire alatta marad a 6-os számú kórterem lakójával folytatott társalgásnak. "Íme, hatalmába kerít a valóság, amelyről Ivan Dimitrics beszélt..." — gondolja magában. Ez már a régi, kényelmes, kiegyensúlyozottság és az önvigasztaló filozófia bomlásának első jele.

Minden pénzét elutazza, kölcsönadja, mire hazaérkezik, a helyén már Hobotov ül, s lakásából is kitették. Hobotov és a postamester, akik kezelés és vigasztalás ürügyén állandóan a nyakára járnak, egyre ingerlőbben hatnak rá. Ez az ingerlékenység már az újabb szakaszt mutatja jellemének változásában. Megkísérli, hogy leküzdje ezt a szokatlan érzést: "Igyekezett arra gondolni, hogy mind ő maga, mind Hobotov meg Mihail Averjanics előbb vagy utóbb elpusztulnak, és a természetben a legcsekélyebb nyomot sem hagyják maguk után". De ezek az elmefuttatások nem használnak, már nem nyugtatják meg. Egy alkalommal elveszti türelmét, fellázad ostoba tréfái ellen, s kizavarja őket a házából. Megnyugodva nagyon

szégyelli magát: "Hová lett az ész, a tapintat? Az élet megértése és a filozófia nyugalma?" — kérdi magától, s nem tud választ adni. A kétely kikezdte egész gondolkodásmódját.

Filozófiájának tarthatatlanságára akkor döbben rá igazán, amikor ő maga is a 6-os számú kórterem foglya lesz. Itt is először az apró kényelmetlenségek izgatják: új öltözékében fegyvenchez hasonlít, nem találja az óráját, noteszt, cigarettáját; soha többé nem vehet fel nadrágot, mellényt, csizmát. Régi "elveit" hirdetve próbálja megnyugtanni magát: "Egészen mintegy, akár frakk, akár díszegyenruha, akár ez a köntös... Belova asszony háza és a 6-os számú kórterem között nincsen semmi különbség... ezen a világon minden bolondság és hiúságok hiúsága". Ugyánakkor a keze reszket, a lába jéggé dermedt. Elcsüggedt, filozófiája sem tudja már megvigasztalni. Az élet beszűkült, az önbecsapás már nem megy. Lassan megérti, hogy itt már semmi sem segít, ráébredt, hogy gondolatai érvénytelenek voltak, értelmetlen konstrukciókat épített. Szigorú kritikát mond ki magáról, de egyben Gromovról is, ami az író véleményét is hűen tükrözi: "Nincs megoldás. Gyengék vagyunk. Közönyös voltam és nemtörődöm. Bátran, értelmesen okoskodtam, de amint durván megérintett az élet, elveszítettem a bátorságomat. Megadtam magam... Gyávák vagyunk, tehetetlenek". Felismeri gyengeségüket, és ezt ki is mondja. Az örült Gromov idáig nem jut el — csak Ragin, aki most már elismeri az élet jelenségét, ami a 19. századi humanizmus gondolatkörébe tartozik. Gromov azt hiszi, hogy börtönben ül, Ragin viszont tudja, hogy az élet foglya.

Az elbeszélés végére mindketten rabok lesznek. Gromov — aki félt a minden oldalról szorongató erőszaktól és gyűlölte azt, s Ragin — aki hirdette, hogy legyünk közömbösek az emberek szenvedése, az embernek emberrel szemben alkalmazott erőszakra. Az élet mintegy egyenlővé tett

Őket, az erőszak legyőzte egyiket is, másikat is. Ki akarnak törni a börtönből a szabadba, együtt rázzák őrzőngve a rácsot szabadságot követelve. A humanista eszmét képviselve kiabálják, hogy "a törvény világosan előírja, hogy senkit sem szabad megfosztani a szabadságától ítélet nélkül! Ez erőszak, önkény!" De a rács nem enged... S Nyikita rettenetesen megveri őket. Ekkor Ragin számára is elveszti a szenvedés fogalma filozófiai magasrendűségét, s fizikai fájdalommal azonosul: "Mintha sarlót mártottak volna beléje, és néhányszor megforgatták volna mellében, beleiben. Fájdalmában a párnába harapott, összeszorította fogát, és az agyában kavargó káosz közepette hirtelen szörnyű, elviselhetetlen gondolat villant fel tűrhetetlen világossággal: ugyanígy szenvedtek éveken át, nap nap után ezek az emberek, akik most fekete árnyékként feküdtek a holdvilágban. Hogyan történhetett még, hogy több mint húsz éven át Andrej Jefimics nem tudott és nem akart tudni erről? Nem ismerte a szenvedést, fogalma sem volt a fájdalomról, ennyiben tehát nem volt hibás — mondta magának, de lelkiismerete ugyanolyan kérlelhetetlenül és durván válaszolt, mint Nyikita". Ragin megtudta, mi a szenvedés, feltárult előtte eddigi nézeteinek hamis, lélektelen, becstelen volta. Nem bírta elviselni a fájdalmat, nem tudott sztoikus lenni — hiszen ő is humanista, mint ahogy Gromov is az, s érzékenyen reagál a test fájdalmaira. De mivel élete folyamán nem tudta hűen képviselni a humanista egyetemesség eszméit, hitetlen, kiábrándult humanista".

Csehov számára az ember sorsa megfeszített harc eredménye — egyrészt a társadalmi környezet, légkör befolyásának, másrészt a hős környezetével szemben tanúsított ellenállásának eredménye. Bármilyen kilátástalan is a környezet, amely leigazza, felfalja az embert, Csehov nem igenli azt a hőst, aki megtagadja magát neki. Az ember felelős azért, hogyan rendez be az életét, úgy kell élni, hogy gazdája legyen saját sorsának. Éppen ezért Csehov kegyetlenül el-

ítéli Ragin közönyös megbékélését, szenvedélyes haraggal számol be hamis vigasztalásairól. A belenyugvás, a lemondó türelem megöli az emberhez méltó életet — hirdeti az író. De bármennyire is kedves számára Gromov, ő sem tudja kielégíteni az író. Hiszen ő is ugyanolyan gyenge, mint Ragin.

De Csehov világa az ép, értelmes szempont lehetőségének mozzanatát is ismeri. Későbbi novelláinak /A kutyás hölgy, Életem stb./ hősei felismerik az egyes problémák megoldhatatlanságát, s ezután nem is próbálkoznak hiába, nem is akarják őket megoldani. Megpróbálnak "erős ember"-ként élni, minden esetben embernek maradni, vállalva önmagukat a problémákban. S így élnek tovább, néha gyötrődve, együtt a megoldhatatlan problémákkal, de az életben élnek.

Az az igazság, amit Csehov ebben a novellában feltárt a maga számára is tragikus volt abban a tekintetben, hogy nem tudott arra a kérdésre választ adni, hol van a kivetett út ebből a börtönből: "Ki fogja lerombolni a 6-os számú kórtermet?" "Ki énekli végig az el nem dalolt énekeket?" Nem ismerte fel azt az erőt, nem látta meg, hogy ki fogja ezt az erőt kifejteni, ki fogja az igazi tiltakozást kifejezni. A csehovi teljesítmény abban áll, hogy nem vesztette el hitét, nem esett kétségbe, fáradhatatlanul kereste az erős lelki embereket. Hitte, hogy az idő nem áll meg, s jönnek olyan emberek, akik keményebbek és bátrabbak Raginnál és Gromovnál, s valóban képviselni fogják a teljességet, hiszen ennek igénye szervezi művei kompozíciójának egészét.